

E m a k e e l k o o l i s

Teeme tunnis tabelleid

Piibe Leiger

Tartu Tamme gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetaja

Praktika on näidanud, et õpitav omandatakse kergemini, kui materjal on süsteemne, ülevaatlik. Seetõttu olen leidnud, et eesti keele õpetamisel on abi mitmesugustest tabelitest. Õppijaile on kasulikum, kui tabelid valmivad tunnis õpetaja ja klassi koostöös, valmis kujul kätte antud tabelitesse ei vaevuta põhjalikumalt süvenema.

Järgnevalt tutvustatavad tabelid on oma lihtsustatuses mõeldud põhikooliõpilastele.

Uue teema alustamisel on kasulikud **ülevaatetabelid**.

Keskastmes kokku- ja lahkukirjutamist käsitledes tundub loogiline ühte kaheosalisse tabelisse ühendada nimi- ja omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamine. Et tabel oleks lihtne, oleme koos õpilastega püüdnud leida niisuguseid ühistunnuseid, mis võimaldavad ühte lahtrisse koondada võimalikult suure hulga sõnu. Näiteks, kuna kokku kirjutatavate sõnade puhul näitab põhisõna liiki nii lühenenud tüvega, nimetavas kui ka omastavas käändes täiendsõna, võivadki kõik need kolm juhtu kuuluda ühte lahtrisse ($N(O) + N - mis\ liiki?$). Samasse lahtrisse mahuvad ka need liitsõnad, kus täiendsõna on mitmusliku sisuga. Lahtrisse $N(O, Ar, As) + N - uus\ tähendus$ aga mahuvad nii piltlikud väljendid (*vedelvorst, hundinui*) kui ka uue mõiste tekkimise juhud (*kolmnurk, suurmeister*).

Iga lahtri esimene sõna võib olla „rühmapealik” – tüüpsõna, mida hiljem on hea kasutada pikema seletuse asemel oma valikuid põhjendades.

Nimi- ja omadussõnade kokku- ja lahkukirjutamine

Kirjutatakse kokku:

N (O) + N – mis liiki?	N (O, Ar, As) + O
pildiraamat õunapuu kirjutuslaud majakatused jalgpall sinivetikas	raamatulaiune helesinine viiepäevane minuvanune meieaegne jääkülm
N (O, Ar, As) + N – uus tähendus	N mitm + N – omaette tähendus (mis liiki?)
käöraamat kolmnurk hundinui suurmeister vedelvorst omakasu	lasteraamat noorterekord käterätt rahvastepall pühadekaart võõrastemaja

Kirjutatakse lahku:

N (As) ja N – kelle oma?	O (Ar) ja N
venna raamat firma raha jänese kõrvad meie ema õpilase kirjand rahva heaolu	huvitav raamat noor mees kolm maja sinine õis suur meister pikk tee
O (As, Ar) täiendina ja N ja N (O)	N mitm ja N – tavajuhul
paksu raamatu kaas vana kuuse oksad meie lamba tall kahe päeva vanune karvase koera poeg mõne meetri laiune	raamatute müük teaduste akadeemia mägede tipud vigade parandus sademete hulk kirjatarvete kauplus

Ülevaattetabeli koostamisega olen alustanud ka lauseliikmete ja lauselühendi tutvustamist.

Lauseliikmed

Lauseliige	Lauseliikme ülesanne	Küsimused	Näide
Alus	Tegija	kes? mis? (keda? mida?)	Muri uriseb.
Öeldis	Väljendab tegevust	mida teeb? mida tegi? mida ei teinud? jne	Muri uriseb.
Sihitis	Näitab, kellele või millele on tegevus suunatud	keda? mida? (kelle? mille? kes? mis?)	Muri närib konti.
Määrus	Näitab aega, kohta, viisi, põhjust, hulka jne	millal? kui kaua? kus? kuhu? kust? kuidas? miks? kui palju? jne	Praegu närib Muri õues raginal konti.
Öeldistäide	Näitab, kes, mis või missugune on alus	kes? mis? missugune? jne	Muri on kuri. Muri on koer.
Täiend	Näitab, milline või kelle, mille (oma) on alus, sihitis, määrus, öeldistäide. Kuulub nende juurde	missugune? (missuguse? jne) kelle? mille?	Kuri Muri, kes närib suurt konti, on meie koer.

Lauselühendid

Lauselühend (LL)	Näide	Kirjavahemärgid
Verbita (mis? kus?)	<u>Lilled käes</u> , astun tuppa. Reet sammus, <u>mapp kaenlas</u> , kodu poole. Teet läks kalale, <u>õngeritv õlal</u> .	Verbita LL eraldatakse muust lausest koma(de)ga.
- <u>nud</u> ja - <u>tud</u>	<u>Koju jõudnud</u> (millal?), hakkas ema sööki valmistama. <u>Töö tehtud</u> (millal?), võisin puhata. <u>Koju jõudnud</u> (missugune?) ema hakkas sööki valmistama. <u>Tehtud</u> (missugune?) töö rõõmustas meid kõiki.	Määruslik (näitab aega – millal?) <i>nud-</i> ja <i>tud-</i> LL eraldatakse komaga. Täiendina (missugune?) esineva LL-i puhul koma ei panda.
- <u>des</u> ja - <u>mata</u>	<u>Joonistades pilti</u> , istus Riin laua taga. Riin istus laua taga, <u>joonistades pilti</u> . Riin, <u>joonistades pilti</u> , istus laua taga. <u>Lõpetamata joonistust</u> , läks Riin õue. Riin läks õue, <u>lõpetamata joonistust</u> . Riin, <u>lõpetamata joonistust</u> , läks õue. <u>Pilti joonistades</u> istus Riin laua taga. Riin istus laua taga <u>pilti joonistades</u> . <u>Joonistust lõpetamata</u> läks Riin õue. Riin läks õue <u>joonistust lõpetamata</u> .	<i>des-</i> ja <i>mata-</i> LL eraldatakse muust lausest koma(de)ga, kui lühendi peasõna (<i>des-</i> või <i>mata-</i> vorm) on LL-i alguses või LL asetseb lause keskel aluse ja öeldise vahel. Kui LL-i peasõna (<i>des-</i> või <i>mata-</i> vorm) asub LL-i lõpul, koma ei panda.

Kui reeglid on varem õpitud, kuid vajavad kordamist, on seda võimalik teha tabelharjutusega. Sel puhul on tabeli peas reeglid või juhendid, mille järgi sõnu vastavasse lahtrisse kirjutada.

Kaashäälikuühendi põhireegel ja erandid

Kirjuta tabeli lahtritesse võimalikult palju sõnu, mis vastaksid tabeli peas esitatud tingimustele

Põhireegel kõik häälikud ühe tähega (kümnes, piklik, vaprad)	Erand 1: liitsõnades (keskkool, lõppmäng, lihttööline)	Erand 2: -gi või -ki liitumisel (linna, tippki, korkki)	Erand 3: liite puhul, kui sõna lõpp- häälik = liite algushäälik (õhkkond, modernne)	Erand 4: <i>l, m, n, r</i> järel ülipikalt hääldatav <i>s</i> (avanss, marssis, kirsse)

Kaashäälikute naabrid (põhireegel ja erandid)

Kirjuta tabeli igasse lahtrisse võimalikult palju sõnu tabeli peas esitatud tingimuste kohaselt

Põhireegel: helitu hääliku kõrval <i>k, p, t</i> (katki, metsa, kopsud)	Erand 1: liitsõnades (laudtee, sundseis, ringkaitse)	Erand 2: liite -ki ees (tulebki, kandki, mängki)	Erand 3: <i>andma</i> -sõnades (kündsime, hüüdke, leidku)	Erand 4: käänamisel, liite lisamisel (võrdse, kärbse, jalgsi, argselt)

Tegusõnade kokku- ja lahkukirjutamine

Jätka tabeli täitmist:

Alati lahku	Lahku	Kokku või lahku	Alati kokku
käändsõnad, määrsõnad ja tegevusnimed verbi pöördelistest ja käändelistest vormidest	ühend- ja väljend-verbide osad (mida tegema? mida tehes? mida tehtud? mida teinud? jne)	ühend- ja väljend-verbide <i>v-</i> , <i>tav-</i> , <i>nud-</i> , <i>tud-</i> ja <i>mata-</i> vormid, mis on lauses täiendiks (missugune?)	liitverbid (nende osi ei saa ümber tõsta)
õuest toodud kuusk hiljuti õpitud luuletus olid ruumist lahkunud on juurde kirjutatud	tagasi vaadates on aru saadud ei ole alt vedanud ärge maha jääge	maha/jäetav maja vastu/võtmata otsus edasi/antud teade silmas/peetav isik	abiellutakse vastunäidustama alahinnanud taandarenev

Tabelid sobivad ka ulatusliku osa kordamiseks. Kirjavahemärkide kordamise tabel 8. klassile on koostatud Toom Õunapuu keeleõpikust lähtudes ja mõeldud iseseisvaks tööks.

Vasakpoolses, lausenäite lahtris on oletatava kirjavahemärgi koht tähistatud tärniga. Parempoolses lahtris on seletus, millise kirjavahemärgi kasutamise juhtumiga on tegemist. Seletuse taga sulgudes on märgitud õpiku lehekülg, kust vajadusel saab täpsemat teavet. Lahtrisse „Märk” kirjutab õpilane märgi, viimase puudumisel sõna *puudub*. Edaspidi saab tabelit kasutada harjutuste täitmisel, kirjavahemärkide kasutamise põhjendamisel.

Kirjavahemärgid

8. klassi õpileht

Lause	Märk	Seletus
1. Nägime huvitavaid loomi ✕ okassiga, pesukaru, jakki.		1. Koolon koondlauses (Õ 52)
2. Okassiga, pesukaru, jakk ✕ need loomad elavad loomaaias.		2. Mõttekriips koondlauses (Õ 52)
3. Käisin Harjumaal ✕ Rae vallas ✕ Tuisu talus.		3. Hõlmavad kohamäärused (Õ 54)
4. Sündmus toimus 30. aprillil ✕ 1957. a ✕ kell 15.00.		4. Hõlmavad ajamäärused (Õ 54)
5. Esineme võidupühal ✕ 23. juunil.		5. Samaväärsed ajamäärused (Õ 56)
6. Raske ✕ viiekilone pakk on esikus.		6. Samaväärsed (teineteist seletavad) täiendid (Õ 56)
7. Maas lebas punaseid ✕ kollaseid ✕ pruune lehti.		7. Samaliigilised täiendid (Õ 58)
8. Vastu tuli suur ✕ karvane ✕ tige koer.		8. Eriiigilised täiendid (Õ 58)
9. Liina ruttab ✕ rong väljub varsti.		9. Koolon liitlauses (Õ 67)
10. Tule ✕ Liina ✕ kiiremini!		10. Üte (Õ 76)
11. Tiit ✕ kes hiljem saabus ✕ jäi paljust ilma.		11. Lause lauses (nn piruka lause) (Õ 85)
12. Kas sa soovid ✕ et ma tuleksin ✕ või tahad üksi olla?		12. Koma sidesõnade <i>ja</i> , <i>ning</i> , <i>ega</i> , <i>või</i> ees
13. Seal ta sammus ✕ punane mütsike peas ✕ korv käes.		13. Verbita lauselühend (Õ 96)
14. Töö tehtud ✕ mindi puhkama.		14. <i>nud-</i> ja <i>tud-</i> lauselühend (Õ 98)
15. Ta lahkus ✕ kedagi enda ümber märkamata.		15. Komata <i>des-</i> ja <i>mata-</i> lauselühend (Õ 100)
16. Ta lahkus ✕ märkamata kedagi enda ümber.		16. Komaga <i>des-</i> ja <i>mata-</i> lauselühend (Õ 100)

Vihikus käepärast olev tabel on hea abimees, kui on vaja meenutada ununenud reeglit või mõistet.